

Vaihtoehto kilpailukapitalismille

CHRISTIAN FELBER (2013).

Näkyvä käsi. Kohti yhteishyvän taloutta.

Helsinki. Gaudeamus. 217 sivua.

ISBN 978-952-495-302-3

MENESTYVÄ JA VOITTOA tuottava tehdas lakkauteaan tai siirretään halvemmän työvoiman ja vähäisemmän verotuksen maahan. Tapauksia on viime vuosina nähty Suomessakin. Tehtaan henkilöstöllä ei ole lakkauttamisessa osaa eikä arpaa. Seudun väki kärsii jo valmiiksi työn puutteesta ja jää neuvottomana haukkomaan henkeään.

Yritysten tärkein – ja ainoa – tehtävä on mahdollisimman suuren voiton tuottaminen omistajilleen. Näin säädetään esimerkiksi osakeyhtiölaissa. Valtiovalta ja kansalaiset ovat tyytyväisiä, jos toiminta samalla työllistää ja tuottaa verotettavaa tuloa. Mutta se on varsinaisen tehtävän kannalta sivuseikka. Toimintaperiaatteena voiton maksimointi on välinpitämätön, sillä se ei mukaile kansalaisten toiveita eikä säästä ympäristöä tai luonnonvaroja.

Kapitalismin ongelman ydin on itsetarkoitukseksi kohotettu voitontavoittelu, sanoo Wienin talouskorkeakoulun lehtori ja Näkyvän käden kirjoittaja Christian Felber.

TEHOKKUUDEN TILALLE LUOTTAMUSTA

Felber tarjoaa yltiöpäisen voitontavoittelun vaihtoehdoksi pitkälle kehiteltyä luonnostelmaa yhteishyvän taloudesta. Hänen talousjärjestelmänsä tarkoitus on demokratian, poliittisen ohjauksen ja tolkun tuominen talouteen. Usko yksityisen voitontavoittelun siunauksellisuuteen on johtanut siihen, että taloudesta vallitsevat aivan toiset arvot kuin ihmisten arkisissa suhteissa: bisnes on bisnes ja Mooses on Mooses, sanoo taloustieteilijöiden suosima sananlasku.

Esimerkiksi talouslehti Forbesin mukaan maailmassa on tällä hetkellä 1 426 miljardööriä. Heille on keskittynyt varallisuuden lisäksi valtaa päättää

suurten ihmisjoukkojen elinehdoista demokraattisen päätöksenteon ulottumattomissa. Niin sanottu näkymätön käsi on ohjannut maailman noin 250 triljoonan arvoisen varallisuuden harvojen taskuun: rikkain prosentti omistaa 46 prosenttia kaikesta varallisuudesta, kertoo Credit Suisse Research Institute uusimmassa World Wealth -raportissaan. Jos varallisuus jakautuisi tasaisesti maapallon aikuisväestön kesken, jokaiselle siunautuisi omaisuutta noin 52 000 dollarin arvosta.

Ero superrikkaiden ja keskivertoväestön välillä kuitenkin kasvaa. Puolet maapallon väestöstä elää alle 2,5 dollarilla päivässä. Adam Smithin uskomus oman edun tavoittelun kaikille hyvää tuottavista vaikutuksista ei ole toteutunut. Kilpailukapitalismia puolustava näkymättömän käden argumentti on osoittautunut virheelliseksi.

Yksityiseen voitontavoitteluun perustuva tuotanto- ja talousjärjestelmä ei ole onnistunut yhteisen hyvän kannalta tärkeimmässä asiassa: käyttöarvojen tuottamisessa kansalaisille. Se on keskittynyt vaihtoarvojen kasaamiseen harvoille. Talousjärjestelmää on syytä muuttaa niin, että painopiste siirtyy itsekyydestä yhteiseen hyvään ja kilpailusta yhteistyöhön. Felber nostaisi tehokkuuden kultin paikalle luottamuksen kasvattamisen.

YRITYKSEN PÄÄMÄÄRÄKSI YHTEISHYVÄ

Kirjassa esitetään yksityiskohtaisia hahmotelmia yhteishyvän laskemiseksi. Felber sanookin, että yhteishyvä-laskelman myötä markkinatalouden todellisuus alkaisi hieman muistuttaa sen teoriaa. Hän ei jaksa uskoa vapaiden markkinoiden vapauteen, sillä voiton maksimointiin ja kilpailuun perustuva kapitalistinen

talousjärjestelmä ei perustu osapuolten tasavertaisuuteen ja vapauteen.

Yhteishyvälaskelma mittaa, kuinka hyvin yritys toteuttaa viittä perusarvoa suhteessa sidosryhmiin: ihmisarvoa, solidaarisuutta, ekologista kestävyyttä, sosiaalistan oikeudenmukaisuutta ja demokratiaa. Sidoryhmiä ovat kaikki ihmiset ja tahot, joita yrityksen toiminta jotenkin koskettaa: alihankkijat, rahoittajat, työntekijät, asiakkaat, muut yrittäjät, paikalliset yhteisöt, tulevat sukupolvet ja ympäristö. Keskenään ristiintaulukoituna matriisina perusarvot ja sidoryhmit kuvaavat Ferberin perusajatusta.

Kun yrityksen päämääräksi määritellään yhteishyvä, rahamääräinen tuloslaskelma on ainoastaan välivaihe. Yrityksen tekemä liikevoitto sinänsä ei ole mielekäs mittari menestykselle. Tärkeämpää on Ferberin mukaan ryhtyä mittaamaan sitä, miten liikevoitto hyödyttää yhteishyvä. Yrityksen menestys ei määräydy pelkän voiton perusteella, eikä yhteiskunnan ja julkisen vallan ole syytä kannustaa yrityksiä vain liikevoiton kasvattamiseen niin sanotuista sivuvaikutuksista, kuten inhimillisistä kärsimyksistä tai ympäristön rasituksista, välittämättä.

TOLKKUA YHTEISKUNTAAN

Eikö meidän oikeudentajummekin jo sano, että sosiaalisesti, ekologisesti, demokraattisesti ja solidaarisesti toimivalle yritykselle pitäisi luoda paremmat toimintaedellytykset kuin vastuuttomasti ja häikäilemättömästi toimivalle?

Juuri tämän toteuttamiseksi Felber hakee keinoja. Niitä ovat muun muassa verotus ja liikevoittojen eli osinkojen ja investointien käytön sääntely. Voitot voivat olla yhtä lailla hyödyllisiä kuin haitallisiakin, ja sen vuoksi ne on syytä erotella käyttötarkoituksen mukaan. Mitä enemmän yritys saa laskelman mukaisia ”yhteishyväpisteitä” pelkän liikevoiton sijaan, sitä enemmän se saa lainsäädännöllisiä etuja. Yhteiskunta siis suosii ja palkitsee eniten niitä, jotka tekevät muita enemmän sen hyväksi.

Yhteishyvän talouteen kuuluu myös demokraattinen yhteisvarallisuus, kansalaisten yhteisesti hallitsemat julkis palveluiden tuottajat eli koulutuksesta, terveydenhoidosta, liikenteestä, energian tuotannosta ja jakelusta sekä viestintäverkoista vastaavat

VOITOT VOIVAT OLLA YHTÄ LAILLA HYÖDYLLISIÄ KUIN HAITALLISIAKIN, JA SEN VUOKSI NE ON SYYTÄ EROTELLA KÄYTTÖTARKOITUKSEN MUKAAN.

liikelaitokset. Rahoitusmarkkinoita ei nykyisessä muodossa enää tarvita, kun tilalle perustetaan yhteisvarallisuuden perustuva Demokraattinen pankki, jonka ei sallita pelata talletuksilla ja antaa tolkkuttomia riskiluottoja. Felber kannattaa Keynesin ehdottamaa maailmanlaajuista valuuttayhteistyötä, jossa kansainvälistä kaupankäyntiä varten otetaan käyttöön oma maksuyksikkö (*globo, terra tms.*). Alueelliset paikallisrahayksiköt voivat täydentää kansallisia valuuttoja.

Käyttääkseni pääministeri Kataisenkin suosimaa ilmaisua, Felber tekee työtä tolkun yhteiskunnan edistämiseksi. Juuri tähän on saatava tolkkua (s. 37): ”yritykset pääsevät markkinoille samoin ehdoin riippumatta siitä, onko kyseessä (a) oikeudenmukaisia palkkoja maksava, vakautta ja turvaa tarjoava, ympäristöä suojeleva, tunnollisesti veronsa tilittävä ja laajasti sosiaalista vastuuta kantava yritys vai (b) ihmisoikeuksia polkeva, lapsityövoimaa hyödyntävä, ympäristöä tuhoava, voittonsa veroparatiiseihin siirtävä ja lakeja yksityisen etunsa mukaiseksi lobbaava yritys.”

MOTIVAATIOTA YHTEISTYÖSTÄ

Meidän olisi ehkä ihmiskunnan jäsenenä syytä olla huolissamme taloudessa vallitsevan itsekkyyden, ahneuden, häikäilemättömyyden ja vastuuttomuuden leviämisestä muille elämän alueille, kuten ihmissuhteisiin ja politiikkaan. Felberin kirja ja yhteishyvähanke ovat erittäin tervetullut avaus niin lokaalissa kuin globaalissa katsannossa epätydyttävän talouden oikaisemiksi eettisesti ja ekologisesti kestävämmälle raiteelle. Yhteishyvän talous ei julistaudu parhaaksi talousjärjestelmäksi, mutta se olisi askel parempaan

suuntaan. Kirja on kutsu ajattelemaan asiaa ja myös toimimaan sen puolesta.

Maailmassa on jo noin 1 400 yhteishyvän taloudelle tukensa ilmaissutta yritystä kaikkiaan 22 eri valtiossa. Ajattelua tukevia järjestöjä on vajaa kaksisataa. Hanketta edustaa vuonna 2011 perustettu tukiyhdistys *Förderung der Gemeinwohl-Ökonomie*, jonka tehtävää jatkaa vuoden 2014 alusta Kansainvälinen yhteishyvän talouden järjestö (www.economy-for-the-common-good.org).

Yhteishyvän talouden kehittäminen on jotain, mitä on kaivattu koko 2000-luvun ajan. Siinä on varsin pitkälle ajateltuja malleja kansalaiskeskustelussa edelleen kehiteltäviksi. Pidän kirjaa pienenä tapauksena kirjasyksyssä 2013, ei sen kirjallisten ansioiden vuoksi vaan yhteiskunnallisen tärkeyden johdosta. ”Ei toimi!”, sanovat nykytaloudesta hyötyvät. Mutta nykyinen kapitalistinen järjestelmä taas ei tyydytä ihmisten enemmistöä. Jottain tarttis tehrä. Näkyvä käsi antaa sen ajattelemiseksi ja kehittämiseksi runsaasti aineksia.

Sosialistisin aattein rakennetuista talousjärjestelmistä saatujen huonojen kokemusten vuoksi usko vaihtoehtoihin on nimittäin hiipunut. Vaihtoarvoja kasaavalle kilpailukapitalismille on silti vaihtoehtoja. Felberin tarjoilema malli ei ole sosialismi, vaan markkinatalous, jossa liikevoiton sijaan tuotantotoiminnan ylin arvo on yhteishyvän kasvattaminen. Kilpailu ei ole ainoa ihmistä motivoiva voima. Felberin siteeraaman (369 tutkimusta arvioineen) meta-analyysin mukaan valtaosa tutkimuksista osoittaa, että yhteistyö motivoi ihmisiä selvästi tehokkaammin kuin kilpailu.

”Kilpailu motivoi ensisijaisesti pelon avulla. Siksi pelko ja huoli ovat hyvin laajalle levinneitä ilmiöitä kapitalistisessa markkinataloudessa: monet tuntevat kauhua työpaikan, aseman, yhteiskunnallisen arvostuksen tai yhteenkuuluvuuden menettämisestä. Kilpailussa niukoista hyödykkeistä jotkut häviävät väistämättä, ja monet pelkäävät tappion osuvan omalle kohdalle.” (s. 17–18.)

Heikki Silvennoinen

*kasvatustieteen professori
Turun yliopisto*

P.S.

Näkyvän käden kaltaisten kehitelmien syntyminen on ollut vain ajan kysymys. Niille on tilausta kansallisesti ja globaalisti. Kirjassa tarjotaan rakenteellisia ja institutionaalisia muutoksia, jotka konkretisoituvat demokratian, luottamuksen ja mielekkyyden lisääntymisenä yksilön arjessa ja työnteossa. Kirja ei tyydy kuvailemaan päätöksenteon epädemokraattisuutta, vaan luo toimintaohjelmaa asioiden muuttamiseksi: harvainvallasta irrottautumiseksi ja uudenlaisen, tasaisemmin hyvinvointia jakavan talousjärjestelmän rakentamiseksi. Kirjan toivoisi kuluvan järjestöväen käsissä, vaikka lukijat eivät kaikesta olisikaan yhtä mieltä. *Näkyvä käsi* opettaa ajattelemaan toisin ja uskomaan siihen, että toisin voi myös tehdä, toimia ja elää. Se vain vaatii kansalaisaktiivisuutta ja joukkovoimaa – näkyviä käsiä.